

ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ԲԱՆԿԻ ՎԵՐԱՀՄԿՈՂՈՒԹՅԱՆ
ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԿԱՏԱՐԵԼԱԳՈՐԾՄԱՆ ՈՒՂԻՆԵՐԸ

ՍԱՄՎԵԼ ՍՈՒՐԱՂՅԱՆ

Վերահսկողությունը ցանկացած համակարգի կառավարման կարևոր գործառույթն է, որը հնարավորություն է ընձեռում ապահովելու համակարգի տարրերի գործունեության կենսունակությունը և արդյունավետությունը: ՀՀ Սահմանադրությամբ և օրենքներով Կենտրոնական բանկին վերապահված է բանկավարկային համակարգի նկատմամբ բացառիկ վերահսկողության իրավունք: Վերջինս սահմանված կարգով հետևում է, որ առևտրային բանկերը, վարկային կազմակերպությունները և նրա վերահսկողությանը ենթակա այլ սուբյեկտները ժամանակին և լրիվ ծավալով կատարեն տնտեսական հիմնական և հատուկ նորմատիվները, գործեն իրավական ակտերով սահմանված հասցեագրումներին համապատասխան: Բանկավարկային համակարգի վերահսկողության գործառույթներն են նախ և առաջ բանկերից որոշակի տեղեկատվության ստանալն ու վերլուծելը և հետագայում այդ տեղեկատվություններին արձագանքելու համարժեք միջոցներ կիրառելը:

Վերահսկողության իր իրավասությունը Կենտրոնական բանկն իրականացնում է հեռակա վերահսկողության ու ստուգումների միջոցով: ՀՀ կենտրոնական բանկն իր վերահսկողական գործունեությունում օգտագործում է միջազգային փորձը և հատկապես Բազելյան կոմիտեի հանձնարարականները:

Բանկային կարգավորման միջազգային համագործակցությունը ենթադրում է դրա իրականացման առնվազն երկու կառուցակարգերի առկայություն՝ ինստիտուցիոնալ և նորմատիվային: Ինստիտուցիոնալ կառուցակարգը նշանակում է կառուցվածքային կազմավորման (մարմնի) ստեղծում, որի շրջանակներում իրականացվում է փոխհամաձայնեցված մոտեցումների մշակում, իսկ նորմատիվ մոտեցումը ներառում է նորմատիվային միջոցների համալիրը (փաստաթղթեր, ակտեր և այլն):

Բազելյան կոմիտեի որոշումները ուղղակի իրավաբանական ուժ չունեն, որովհետև դրանք միջազգային ոչ կառավարական կազմակերպության ակտեր են, բայց իրավաբանական նշանակություն ունեն: Դրանք կարող են ծնել իրավական նորմեր, ազդել իրավասու մարմինների վրա՝ ընդունելու բանկային հսկողության վերաբերյալ իրավական նորմեր:

Միջազգային նշված փաստաթղթերով առաջարկվեց կիրառել վերահսկողության նոր առաջադեմ տեսակ՝ համախմբված հսկողությունը:

Բանալի բառեր – ՀՀ կենտրոնական բանկի մասին օրենք, ՀՀ կենտրոնական բանկ, վերահսկողություն, տեղում ստուգումներ, հեռակա վերահսկողություն, միջազգային համագործակցություն, ինստիտուցիոնալ և նորմատիվային կառուցակարգեր, համախմբված հսկողություն

Հայաստանի Հանրապետության կենտրոնական բանկի իրավական կարգավիճակի առանձնահատկությունները պայմանավորված են Կենտրոնական բանկին վերապահված *վերահսկողական գործառույթով*:

Բանկային օրենսդրությամբ սահմանված կարգով Կենտրոնական բանկը հետևում է, որ առևտրային բանկերը, վարկային կազմակերպությունները և նրա վերահսկողությանը ենթակա այլ սուբյեկտները ժամանակին և լրիվ ծավալով կատարեն տնտեսական հիմնական և հատուկ նորմատիվները, գործեն իրավական ակտերով սահմանված հասցեագրումներին համապատասխան: Բանկավարկային համակարգի վերահսկողության գործառույթներն են նախ և առաջ բանկերից որոշակի տեղեկատվություն ստանալն ու վերլուծելը և հետագայում այդ տեղեկատվություններին արձագանքելու համարժեք միջոցներ կիրառելը:

«ՀՀ Կենտրոնական բանկի մասին օրենքի» 48-րդ և 49-րդ հոդվածները սահմանում են նրա վերահսկողական լիազորությունները՝ որպես ՀՀ արժույթային գործակալի և արտարժույթային կարգավորողի: Իրավական այս ակտում ուղղակի ասված է, որ Կենտրոնական բանկը իրավունք ունի հսկելու և կարգավորելու արժույթային գործառնություններ իրականացնող դիլերների, ներառյալ բանկերի գործունեությունը:

Վերահսկողության իր իրավասությունը Կենտրոնական բանկն իրականացնում է հեռակա վերահսկողության ու ստուգումների միջոցով: Հեռակա վերահսկողություն իրականացնելու նպատակով Կենտրոնական բանկը սահմանում է օրենքով և իր նորմատիվ իրավական ակտերով նախատեսված հաշվետվությունների, տեղեկանքների, բացատրագրերի և նման այլ փաստաթղթերի ներկայացման կարգն ու ժամկետները, հնարավոր է նաև էլեկտրոնային եղանակով:

Ըստ «ՀՀ կենտրոնական բանկի մասին օրենքի» 39.1-րդ հոդվածի 1-ին և 4-րդ կետերի՝ բանկերի գործունեության նկատմամբ վերահսկողության բացառիկ իրավունքը պատկանում է Կենտրոնական բանկին, որը բանկի խորհրդի կամ նախագահի որոշմամբ ըստ անհրաժեշտության կարող է անցկացնել հերթական և արտահերթ վերստուգումներ¹:

«Բանկերի և բանկային գործունեության մասին» օրենքի 55-րդ հոդվածի առաջին կետը հստակեցնում է այն օբյեկտները, որոնք կարող են դառնալ ստուգման առարկա:

Դրանք են առևտրային և օտարերկրյա բանկերի մասնաճյուղերի կողմից Կենտրոնական բանկ ներկայացվող տարեկան, եռամսյա-

¹ Կարծում ենք՝ վերը նշված և հետագա նման ձևակերպումները կարիք ունեն վերանայման, քանի որ «ստուգումը» և «վերստուգումը» իմաստային և բովանդակային առումով միանգամայն տարբեր հասկացություններ են, առավել ևս էթե նկատի ունենանք, որ օրենքի 5¹ գլխի 39¹ հոդվածը վերնագրված է «Կենտրոնական բանկի կողմից իրականացվող վերահսկողությունը և ստուգումների անցկացումը»:

կային ֆինանսական և այլ հաշվետվությունները:

Հարկ է նկատել, որ «ՀՀ կենտրոնական բանկի մասին» ՀՀ օրենքի 5¹ գլխում ստուգվող սուբյեկտներն անվանվում են վերստուգվող անձինք, իսկ Կենտրոնական բանկի՝ ստուգումների համար լիազորված ստորաբաժանումը՝ վերաստուգող:

ՀՀ կենտրոնական բանկը բանկային վերահսկողությունն իրականացնում է տեղերում վերաստուգումների (on-site) և ամենօրյա հեռակա վերահսկողության (off-site) միջոցով: Տեղերում վերաստուգումները կարող են լինել ինչպես համալիր՝ ներառելով բանկի գործունեության բոլոր ոլորտները, այնպես էլ նպատակային՝ որևէ կոնկրետ ոլորտում:

«ՀՀ կենտրոնական բանկի մասին» ՀՀ օրենքի համաձայն՝ Կենտրոնական բանկը կարող է նաև իրականացնել վերստուգվող անձանց գործունեության ուսումնասիրություններ՝ ներկայացված հաշվետվությունների, այլ փաստաթղթերի պարզաբանման և մեկնաբանման, ինչպես նաև առանձին վերլուծությունների իրականացման նպատակով:

Ուշադրության է արժանի այն հանգամանքը, որ օրենքում ամրագրված են միայն վերստուգվող անձանց պարտականությունները (օրինակ՝ ստուգման ընթացքում վերստուգող խմբի համար վերստուգվող անձի շենք կամ նրա առանձին ծառայողական տարածքներ անարգել մուտքի և ելքի ապահովումը, աշխատելու համար բավարար պայմաններով ապահովված աշխատանքային տարածքի հատկացումը, վերստուգող խմբին իր հաճախորդներից և մասնակիցներից ստացված բողոքների ու առաջարկությունների տրամադրումը և այլն), մինչդեռ նրանց իրավունքները սպառիչ կերպով թվարկված չեն: Ինչ վերաբերում է վերստուգող խմբին, ապա օրենքում սահմանված են վերջինիս ինչպես իրավունքները, այնպես էլ պարտականությունները (օրինակ՝ ստուգման համար անհրաժեշտ փաստաթղթեր (վերստուգվող անձի հիմնադիր փաստաթղթեր, դրանցում կատարված փոփոխություններ, վերստուգվող անձի կառավարման մարմինների ներքին ակտեր, ստուգմամբ հայտնաբերված խախտումների և թերությունների վերացման, ինչպես նաև Կենտրոնական բանկի խորհրդի կամ նախագահի կողմից տրված հանձնարարականների կատարման ուղղությամբ վերստուգվող անձի ձեռնարկած միջոցառումների մասին տեղեկատվություն ու անհրաժեշտ այլ նյութեր և այլն) պահանջելը, թեկուզ և դրանք պարունակեն բանկային, առևտրային կամ այլ գաղտնիք կազմող տեղեկություններ): Այս առումով կարծում ենք՝ առկա է օրենսդրական էական բաց, քանի որ մի սուբյեկտի իրավունքին պետք է համապատասխանի երկրորդի պարտականությունը և հակառակը: «ՀՀ կենտրոնական բանկի մասին» ՀՀ օրենքում վերստուգվող անձանց իրավունքների սպառիչ ցանկի սահմանումը թույլ կտա խուսափել կամայականությունից և կնպաստի ստուգումների իրականացման բնագավառում օրինականության ամրապնդմանը:

Վերստուգող խումբը պարտավոր է վերստուգվող անձանց մոտ ստուգումների վերաբերյալ հաշվետվությունները ներկայացնել Կենտրոնական բանկի խորհրդին և նախագահին՝ ԿԲ նախագահի սահմանած ժամկետներում և կարգով: Ստուգման ավարտից հետո, օրենքի 39⁵ հոդվածի 6-րդ կետի համաձայն, երկշաբաթյա ժամկետում բանկի կամ վարկային կազմակերպության ղեկավարների, վերստուգող խմբի անդամների և Կենտրոնական բանկի կողմից ներկայացված ցուցակում ներառված բանկի կամ վարկային կազմակերպության մասնակիցների մասնակցությամբ անցկացվում է ստուգման արդյունքների նախնական քննարկում, որի վերաբերյալ կազմվում է եզրակացություն: Նախնական քննարկմանը, վերստուգող խմբի կողմից անհրաժեշտության դեպքում, կարող են հրավիրվել նաև տվյալ բանկում կամ վարկային կազմակերպությունում աուդիտ անցկացրած անկախ աուդիտորական կազմակերպության ներկայացուցիչները: Բանկային վերահսկողության ընթացքում բանկի գործունեությունը գնահատվում է միայն օրինականության տեսանկյունից՝ այն դեպքում, երբ բանկային աուդիտը ենթադրում է վարկային կազմակերպությունների գործունեության գնահատում նաև նպատակահարմարության առումով: Բանկային աուդիտի նպատակն է կոնկրետ սեփականատերերի (հիմնադիրների), իրավաբանական անձանց, նրանց վարկառուների և դրանց ծառայություններից օգտվող անձանց քաղաքացիաիրավական շահերի պաշտպանությունը: Աուդիտորական ֆիրմաների և նրանց կողմից ստուգվող անձանց հարաբերությունների հիմքում ընկած են քաղաքացիաիրավական հարաբերությունները: Աուդիտը հսկողության վճարային ձև է: Ի տարբերություն աուդիտի՝ Կենտրոնական բանկի կողմից իրականացվող բանկային վերահսկողությունը ուղղված է ամբողջ հասարակության, պետության, բոլոր ավանդատուների և ներդրողների շահերի ապահովմանը, այսինքն՝ բանկային վերահսկողությունը հանրային-իրավական բնույթ ունի: Ուստի, այսպիսի լիազորությունները Կենտրոնական բանկը պարտավոր է իրականացնել ինքնուրույն և անհատույց:

Ինչ վերաբերում է ՀՀ կենտրոնական բանկի կողմից իրականացվող ստուգումներին, ապա ստուգման ավարտից հետո Կենտրոնական բանկի նախագահի որոշմամբ սահմանված ժամկետում և կարգով, երկու օրինակից կազմվում է հաշվետվություն, որը ստորագրվում ու հանձնվում է վերստուգվող անձի ղեկավարությանը: Վերջիններս, մեկշաբաթյա ժամկետում ծանոթանալով հաշվետվությանը, ստորագրում են այն՝ մեկ օրինակը վերադարձնելով վերստուգող խմբին: Նրանք իրավունք ունեն հաշվետվությանը կից ներկայացնել իրենց գրավոր առարկություններն ու բացատրությունները, ինչպես նաև մասնակցել Կենտրոնական բանկում կազմակերպվող հաշվետվության քննարկումներին:

Ստուգումների արդյունքում ի հայտ բերված խախտումների վե-

րաբերյալ կազմվում է արձանագրություն և կազմման պահից 7 աշխատանքային օրվա ընթացքում վերստուգող ստորաբաժանման ղեկավարի գրությամբ ուղարկվում խախտումը թույլ տված վերստուգվող անձի գործադիր մարմնի ղեկավարին, իսկ խորհրդի առկայության դեպքում՝ նաև խորհրդի նախագահին: Արձանագրության ստացման պահից 7 օրացուցային օրվա ընթացքում վերստուգվող անձը Կենտրոնական բանկ կարող է ներկայացնել վերջինիս վերաբերյալ գրավոր բացատրություններ, առարկություններ կամ պարզաբանումներ:

ՀՀ կենտրոնական բանկն իր վերահսկողական գործունեությունում օգտագործում է միջազգային փորձը և հատկապես Բազելյան կոմիտեի հանձնարարականները:

Բանկային կարգավորման միջազգային համագործակցությունը ենթադրում է դրա իրականացման առնվազն երկու կառուցակարգերի առկայություն՝ ինստիտուցիոնալ և նորմատիվային: Ինստիտուցիոնալ կառուցակարգը նշանակում է կառուցվածքային կազմավորման (մարմնի) ստեղծում, որի շրջանակներում իրականացվում է փոխհամաձայնեցված մոտեցումների մշակում, իսկ նորմատիվ մոտեցումը ներառում է նորմատիվային միջոցների համալիրը (փաստաթղթեր, ակտեր և այլն)²:

Միջազգային առաջին բանկային ճգնաժամը, որը արևմտագերմանական «Բանկհաուս Հերշտատ» բանկի կործանման հետևանքով էր առաջացել, հանգեցրեց բանկային կարգավորման բնագավառում պետությունների՝ «Բանկային հսկողություն» Բազելյան կոմիտեի ստեղծմանը: Բազելյան կոմիտեի առաջին փաստաթղթերից էր 1975 թ. արտասահմանյան բանկերի հսկողության մասին զեկույցը՝ Բազելյան կոնկորդատը (համաձայնություն), որը հանձնարարական բնույթի փաստաթղթեր էր: Այն հիմնված էր հետևյալ առանցքային սկզբունքների վրա.

1. Արտասահմանյան բանկային հիմնարկի գործունեության հսկողությունը գտնվում է բանկի հիմնադրման և բանկի գործունեության երկրների համատեղ իրավասությունում:

2. Ոչ մի արտասահմանյան բանկային հիմնարկ չպետք է դուրս մնա հսկողությունից:

3. Բանկի իրացվելիության նկատմամբ հսկողությունը իրականացվում է բանկի գտնվելու վայրի մարմինների կողմից:

4. Վճարունակության վերահսկողությունը գտնվում է բանկի հիմնադրման (ծագման) երկրի մարմինների (եթե դա վերաբերում է մասնաճյուղին) և գտնվելու վայրի մարմինների (եթե դա դուրս էր բանկի իրավասության ներքո):

5. Գործնական համագործակցությունը պետք է ներառի հիմնադրման և գտնվելու երկրների միջև տեղեկությունների փոխանակու-

² St' u Ерпилева Н. Ю. Международное банковское право, М., 1998, էջ 11:

մը և բանկի ծագման երկրի վերահսկող մարմինների կողմից բանկի գտնվելու վայրում վերահսկելու իրավունքը:

Այս հանձնարարականներն այս կամ այն ձևով արտացոլվել են «ՀՀ բանկերի և բանկային գործունեության մասին» և «ՀՀ կենտրոնական բանկի մասին» օրենքներում:

1975 թ. Բազելյան կոնկորդատը նշանակալից դեր ունեցավ, սակայն այն զերծ չէր նաև թերություններից: Դրանցից ամենաեականը այն էր, որ չէր սահմանում համընդհանուր ճանաչում գտած միջազգային բանկային խմբի բնորոշումը, մանավանդ երբ դրանք գործում են հողիինգի գծով: Այն սահմանազատել է բանկային վերահսկողության ազգային մարմինների լիազորությունները մի քանի պետությունների տարածքներում գտնվող և գործող բանկերի (դուստր բանկեր, օտարերկրյա բանկերի ներկայացուցչություններ) նկատմամբ³:

Բանկային միջազգային երկրորդ ճգնաժամը, որը պայմանավորված էր 1982 թ. իտալական «Բանկ Ամբրոզիո»-ի սնանկացմամբ, առաջացրեց 1975 թ. Կոնկորդատի խմբագրման կարիք: Նրա նոր տարբերակը կոչվում է «Օտարերկրյա բանկային հիմնարկների հսկողության մասին սկզբունքները», որը հավանության է արժանացել Բազելյան կոմիտեի կողմից: Նոր խմբագրման հիմքում դրվել է երկու սկզբունք.

1. Ոչ մի բանկային հիմնարկ չպետք է խուսափի հսկողությունից,
2. Հսկողությունը պետք է լինի համարժեք:

Սահմանվեց, որ եթե հողինգային ընկերությունը գլխավորում է բանկային խմբեր, որոնք ներառում են (ինքնուրույնաբար) միաձուլված (ինկորպորացված) բանկեր, որոնք գործառնում են տարբեր երկրներում, ապա իրավասու մարմինները պետք է հսկողություն իրականացնեն դրանց նկատմամբ՝ ընդգրկելով բանկային խմբերի ողջ կառուցվածքը:

Երկրորդ սկզբունքը ներառում է երկու տարր՝ ա) բանկի ստեղծման և գործունեության վայրի պետությունների միմյանց լրացնող հսկողության գործառնություններ, բ) կոնսոլիդար (համախմբված) հսկողություն: Առաջին տարրը ենթադրում է, որ եթե գործունեության (գտնվելու) վայրի պետական մարմինների կարծիքով ստեղծման (ծագման) երկրի պետական մարմինների կողմից հիշյալ բանկի գործունեությունը բավարար չափով չի հսկվում, ապա նրանք կարող են արգելել դրա գործունեությունը: Երկրորդ տարրը՝ համախմբված հսկողությունը, բարձրացնում է ծագման երկրի պետական մարմինների դերը և նվազեցնում է բանկային կարգավորման տարբեր չափանիշների (ստանդարտների) բացասական ազդեցությունը, որոնք կիրառվում են տարբեր երկրներում⁴:

³ Տե՛ս Dale R. The Regulation of International Banking. Cambridge, 1984, էջ 173-175:

⁴ Տե՛ս Cranston R. (ed.) Legal Issues of Cross Border Banking. London, 1989, Appendix 2, էջ 133-140:

Միջազգային բանկային ճգնաժամը նոր մոտեցումների պահանջ առաջացրեց: 1991 թ. սնանկացավ բրիտանական ամենախոշոր «Միջազգային վարկի և առևտրի բանկը», որի ակտիվները գերազանցում էին 20 մլրդ դոլարը, որն ուներ մասնաճյուղեր և դուստր բանկեր աշխարհով մեկ: 1992 թ. Բազելյան կոմիտեն մշակեց նոր փաստաթուղթ՝ միջազգային բանկային խմբերի և նրանց արտասահմանյան հիմնարկների նկատմամբ իրականացվող հսկողության նվազագույն չափանիշները (ստանդարտները): Այն պարունակում է 4 հիմնական դրույթներ.

1. Բանկային և միջազգային բոլոր խմբերը ենթակա են վերահսկողության ծագման երկրի պետական մարմինների կողմից, որոնք ունակ են բավարար չափով իրականացնելու համախմբված (կոնսոլիդար) վերահսկողության գործառույթ:

2. Արտասահմանյան բանկային հիմնարկները պետք ստեղծվեն բանկի գտնվելու և ստեղծման պետությունների պետական մարմինների փոխադարձ համաձայնությամբ:

3. Ծագման պետության պատկան մարմինները պետք է իրավունք ունենան բանկի գտնվելու պետության տարածքում գործող արտասահմանյան բանկային հիմնարկից ստանալ տեղեկատվություն:

4. Եթե բանկի գտնվելու պետության համապատասխան մարմինները հայտնաբերեն վերը նշված չափանիշներից որևէ մեկի ոչ պատշաճ կատարման փաստեր, ապա կարող են կիրառել սահմանափակիչ միջոցներ՝ ընդհուպ արտասահմանյան բանկային հիմնարկների ստեղծման արգելք իր տարածքում:

Բազելյան կոմիտեի որոշումները ուղղակի իրավաբանական ուժ չունեն, որովհետև դրանք միջազգային ոչ կառավարական կազմակերպության ակտեր են, բայց իրավաբանական նշանակություն ունեն. դրանք կարող են ծնել իրավական նորմեր, ազդել իրավասու մարմինների վրա՝ ընդունելու բանկային հսկողության վերաբերյալ իրավական նորմեր⁵:

Միջազգային նշված փաստաթղթերով առաջարկվեց կիրառել վերահսկողության նոր առաջադեմ տեսակ՝ համախմբված հսկողությունը:

Բանկային գործունեության իրագործման առանցքային տարրը համախմբված հսկողությունն է: Դրա էությունն այն է, որ ծագման պետության մարմինները հսկում են բանկային գործում անհրաժեշտ տնտեսական նորմատիվները՝ հաշվի առնելով բանկային խմբի ողջ կառուցվածքը, որի կազմում գտնվում է տվյալ բանկի հիմնադիրը:

Օտարերկրյա բանկերի մասնաճյուղերի վճարունակության հսկողությունը ծագման պետության մարմինների իրավասությանն է պատկանում, իսկ դուստր բանկերը ինչպես ծագման պետության, այնպես էլ գտնվելու պետության մարմինների հսկման օբյեկտն են:

Համախմբված վերահսկողության կարևոր բաղադրիչը այսպես կոչված «Նվազագույն չափանիշներն» են, որի գլխավոր պահանջն այն

⁵ Ст' у Ерпилева Н. Ю., նշվ. Աշխ., М., 1998, էջ16

է, որ միջազգային բանկերի և բանկային խմբերի վերահսկումը (հսկողությունը) պետք է իրականացնեն ծագման պետության մարմինները, որոնք պարտավոր են

1. ստանալ համախմբված ֆինանսական տեղեկատվություն բանկերի և բանկային խմբերի միջազգային գործունեությունների մասին,

2. կանխել այնպիսի կորպորատիվ կառուցվածքների ստեղծումը, որոնք խանգարում են համախմբված ֆինանսական տեղեկատվություն ստանալուն,

3. կանխել բանկերի և բանկային խմբերի կողմից օտարերկրյա հիմնարկների ստեղծումն առանձին երկրների տարածքում:

Օտարերկրյա բանկային հիմնարկները կարող են ստեղծվել միայն բանկի ծագման և գործելու պետությունների մարմինների համաձայնությամբ, որի նախապայմանը պետք է լինի փոխըմբռնումը բանկի ծագման պետության մարմինների կողմից համախմբված հսկողության նպատակով տեղեկությունների ստացման եղանակների և ձևերի, այդ թվում նաև տեղերում տեսչական ստուգումների անցկացման վերաբերյալ⁶: Սակայն «Նվազագույն չափանիշները» որոշակի վերահսկողության լիազորություններ են դնում նաև գտնվելու պետության մարմինների վրա: Նախ նրանք պետք է պարզեն՝ արդյոք առկա է փոխըմբռնում բանկի ծագման պետության համապատասխան մարմինների հետ իր տարածքում օտարերկրյա բանկային հիմնարկների գործառնության վերաբերյալ տեղեկատվության փոխանակման կարգի առնչությամբ: Երկրորդ՝ բանկի գտնվելու պետության մարմինները պետք է պարզեն արդյոք առկա է ծագման պետության համաձայնությունը իր տարածքից դուրս օտարերկրյա բանկային հիմնարկ ստեղծելու վերաբերյալ: Երրորդ՝ վերը նշված մարմինները պետք է պարզեն, թե արդյոք ծագման պետության համապատասխան մարմինները ունակ են բավարար չափով իրականացնել համախմբված հսկողություն:

Համախմբված հսկողության սկզբունքը մանրամասն մշակված է Եվրոպական միության 1992 թ. ապրիլի 6-ի «Համախմբվածության հիմքով վարկային կազմակերպությունների հսկողության մասին» դիրեկտիվում, որը եկավ փոխարինելու 1983 թ. հունիսի 13-ի համանուն դիրեկտիվին: Նոր դիրեկտիվը սահմանում է, որ եթե վարկային կազմակերպության վարկային գործառնությունների մեծ մասը կենտրոնացված է ծագման երկրի տարածքից դուրս, ապա հսկողական գործառնությոը պետք է իրականացնեն այն պետության իրավասու մարմինները, որտեղ կենտրոնացված է նման գործառնությունների հիմնական զանգվածը:

Վերը նշված դիրեկտիվի համաձայն՝ համախմբված հսկողությունը ներառում է այն բանկային խմբերը, որոնցում մայր ընկերությունը ներկայացված է ֆինանսական հողիինգի տեսքով, որի կազմում որպես դուստր կառուցվածքներ հիմնականում ընդգրկված են վարկային կամ

⁶ St' u Ерпилева Н. Ю. Международное банковское право, 1998, էջ 18-19:

ֆինանսական կազմակերպություններ, կամ՝ խառը հոլդինգի տեսքով, որի կազմում կա առնվազն մեկ դուստր ստորաբաժանում⁷: Այսպիսով, ոչ բանկային հոլդինգը, որի կազմում ընդգրկված է դուստր ընկերություն հանդիսացող թեկուզ մեկ վարկային կազմակերպություն, պետք է ներառվի բանկային (պրոդենցիալ) հսկողության մեջ:

Այն դեպքում, երբ հոլդինգը որպես մայր կառուցվածք գլխավորում է վարկային կազմակերպություն, որն իր կազմում ունի վարկային և ֆինանսական կազմակերպություններ, ենթակա է համախմբված հսկողության այն պետության մարմինների կողմից, որոնք տրամադրել են լիցենզիա մայր ընկերությանը: Իսկ եթե որպես մայր կառուցվածք հանդես են գալիս ֆինանսական կամ խառը հոլդինգներ, որոնք վարկային կազմակերպություններ չեն, ապա վարկային կազմակերպություն հանդիսացող դուստր ընկերությունների նկատմամբ համախմբված հսկողություն պետք է իրականացնեն այն պետության մարմինները, որոնք դրանք լիցենզավորել են⁸:

Եթե համադրենք Եվրոպական միության 1992 թ. ապրիլի 6-ի պահանջները երկրորդ բանկային դիրեկտիվների պահանջներին, ապա կնկատենք, որ համախմբված հսկողություն իրականացնող իրավասու մարմիններ կարող են լինել այն պետության կառույցները, որտեղ ստեղծված վարկային կազմակերպությունը գլխավորում են բանկային խմբերը կամ դրանում ներառված կառույցները⁹:

Ինչպես ցույց են տալիս պրակտիկայի ուսումնասիրությունները, ՀՀ կենտրոնական բանկի վերահսկիչ գործունեությանը վերաբերող ամենաբարդ հարցը դրանց իրացման հիմքերը և ընթացակարգերն են: Ձուտ տեսականորեն կարելի է առանձնացնել ՀՀ կենտրոնական բանկի կողմից որևէ վերահսկիչ գործունեություն իրականացնելիս միայն երկու անառարկելի հիմք.

1. տնտեսական սահմանված նորմատիվները չպահպանելը,
2. հաճախորդներին և բանկի կոնտրազենտներին օրենսդրության խախտումների մասին տեղեկացնելը:

Մնացած բոլոր հիմքերը, որոնք օգտագործվում են կանոնավոր ստուգումների համար, կարիք ունեն ավելի մանրամասն կարգավորման, քանի որ յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպքում առևտրային բանկերի առևտրային գործունեությանը միջամտելու և բանկային գաղտնիքի ռեժիմը խախտելու վտանգ է առաջանում:

Ամփոփելով բանկային վերահսկողությանն առնչվող հիմնահարցերի քննարկման արդյունքները՝ կարելի է հանգել հետևյալ եզրակացություններին.

1. Հայաստանի Հանրապետության կենտրոնական բանկի իրա-

⁷ St' u Директива EC от 6 апреля 1992 г. (92/30/EEC, ст. 1-2):

⁸ St' u Директива EC от 6 апреля 1992 г. (п.1-2 ст.4; п.1 ст.6):

⁹ St' u **Drake R., Rider J.** European Financing Laws. London, 1994, էջ 9:

վական կարգավիճակի առանձնահատկությունները հիմնականում պայմանավորված են նրան վերապահված **վերահսկողական գործառույթով**:

2. ՀՀ կենտրոնական բանկը բանկային վերահսկողությունն իրականացնում է տեղերում վերաստուգումների (on-site) և ամենօրյա հեռակա վերահսկողության (off-site) միջոցով: Վերջինս հանրային-իրավական բնույթ ունի:

3. ՀՀ կենտրոնական բանկի մասին օրենքում ամրագրված են միայն վերաստուգվող անձանց պարտականությունները, մինչդեռ նրանց իրավունքները սպառիչ թվարկված չեն: Ինչ վերաբերում է վերստուգող խմբին, ապա օրենքում սահմանված են ինչպես վերջինիս իրավունքները, այնպես էլ պարտականությունները: Այս առումով, կարծում ենք, առկա է օրենսդրական էական բաց, քանի որ մի սուբյեկտի իրավունքին պետք է համապատասխանի երկրորդի պարտականությունը և հակառակը:

4. ՀՀ կենտրոնական բանկն իր վերահսկողական գործունեությունում կիրառում է միջազգային փորձը և հատկապես Բազելյան կոմիտեի հանձնարարականները:

5. Բանկային կարգավորման միջազգային համագործակցությունը ենթադրում է դրա իրականացման առնվազն երկու կառուցակարգերի առկայություն՝ ինստիտուցիոնալ և նորմատիվային: Ինստիտուցիոնալ կառուցակարգը նշանակում է կառուցվածքային կազմավորման (մարմնի) ստեղծում, որի շրջանակներում մշակվում են փոխհամաձայնեցված մոտեցումներ, իսկ նորմատիվ մոտեցումը ներառում է նորմատիվային միջոցների համալիրը (փաստաթղթեր, ակտեր և այլն):

6. Բազելյան համաձայնագիրը հիմնված է հետևյալ առանցքային սկզբունքների վրա.

- Արտասահմանյան բանկային հիմնարկի գործունեության հսկողությունը բանկի հիմնադրման և բանկի գործունեության երկրների համատեղ իրավասությունում է:

- Արտասահմանյան ոչ մի բանկային հիմնարկ չպետք է դուրս մնա հսկողությունից:

- Բանկի իրացվելիության նկատմամբ հսկողությունը իրագործում են բանկի գտնվելու վայրի մարմինները:

- Վճարունակության վերահսկողությունը բանկի հիմնադրման (ծագման) երկրի (եթե դա վերաբերում է մասնաճյուղին) և գտնվելու վայրի մարմինների (եթե դա դուստր բանկ է) իրավասության ներքո է:

- Գործնական համագործակցությունը պետք է ներառի հիմնադրման և գտնվելու երկրների միջև տեղեկությունների փոխանակումը և բանկի ծագման երկրի վերահսկող մարմինների կողմից բանկի գտնվելու վայրում վերահսկելու իրավունքը:

7. Բանկային գործունեության իրագործման առանցքային տարրը

համախմբված հսկողությունն է: Դրա էությունն այն է, որ ծագման պետության մարմինները հսկում են բանկային գործում անհրաժեշտ սնտեսական նորմատիվները՝ հաշվի առնելով բանկային խմբի ողջ կառուցվածքը, որի կազմում գտնվում է տվյալ բանկի հիմնադիրը:

САМВЕЛ МУРАДЯН – Значение контроля Центрального банка и пути его совершенствования. – Контроль является важной функцией любой системы, которая дает возможность обеспечить живучесть и эффективность звеньев системы управления. Конституцией и законами РА Центральному банку предоставлено исключительное право контроля над кредитно-банковской системой РА. Последний в установленном порядке следит за тем, чтобы коммерческие банки, кредитные организации и другие подконтрольные ему органы своевременно и в полном объеме осуществляли основные и особенные экономические нормативы, и действовали в соответствии с нормами правовых актов.

Функции по контролю кредитно-банковской системы предполагают прежде всего получение определенной информации и их анализ, для инициирования на их основе соразмерных мероприятий.

Данный контроль осуществляется с помощью проверок на местах и повседневного заочного контроля и имеет публичный характер. Центральный банк в рамках своей контрольной деятельности использует международный опыт и особенно рекомендации Базельского комитета. Международное сотрудничество банковского регулирования предусматривает наличие двух механизмов его осуществления: институциональный и нормативный.

Институциональный механизм предполагает создание структурного образования (органа) в рамках которого осуществляется разработка взаимосвязанных подходов, а нормативный подход включает комплекс нормативных средств (акты, документы и т.д.).

Решения Базельского комитета не имеют прямой юридической силы, так как это акты международных негосударственных организаций, но имеют юридическое значение, т.е. они могут устанавливать юридические нормы, воздействовать на компетентные органы, чтобы они приняли нормативные акты по банковскому надзору.

Важным элементом банковской деятельности является консолидированный контроль. Его сутью является то, что органы государства происхождения банка осуществляют надзор за необходимыми для банковского дела экономическими нормативами, учитывая всю структуру банковской группы, где находится учредитель данного банка.

Ключевые слова: закон о Центральном банке РА, Центральный банк РА, контроль, проверки на местах, заочный контроль, международное сотрудничество, институциональные и нормативные механизмы, консолидированный надзор

SAMVEL MURADYAN – The Sense of Central Bank Control and Ways of its Improvement. – The control is the important function of any system of administration. The constitution and the laws of the RA provide Central bank an exclusive right to control the bank and credit system of the RA. The Central bank is monitoring banks and credit organizations in fixed way, in order they realize there main and special economic norms on sufficient level and act in accordance and in time.

The particular functions of Central bank legal status is conditioning on its control function. This control is realized by checking on place and via every day correspondence control. It is public control. The functions of control for bank and credit system suppose getting definite information and analyze it for taking proportional measures

on its basis.

During its control activities the Central bank is using international experience and especially the recommendations of Basel Committee. The international cooperation of banking control provides presence of two mechanisms of its realization: institutional and legal. Institutional mechanism supposes making structural formation (organ) in the frame of which approaches connected to each other, as well as legal are set, which include the complex of normative means (acts, documents and other).

The decisions of Basel Committee do not have legal power, but they have juridical sense, because they are the acts of international nongovernmental organization. They can be used as a basis for setting juridical norms by competent organs.

Keywords: *The “RA Central Bank” law, The Central Bank of the RA, control, checking on place, every day correspondence control, international cooperation, institutional and legal mechanisms*